

UDK 821.163.4.09-3

Kršenković-Brković D.

Izvorni naučni rad

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

sofija.kalezic@fcjk.me

TRAGOVIMA DREVNIH ZAPISA (PROZA DRAGANE KRŠENKOVIĆ-BRKOVIĆ)

Ime Dragane Kršenković-Brković crnogorskoj i nekadašnjoj jugoslovenskoj književnoj javnosti je poznato već dugi niz godina, koje je ova autorka ispunila vrijednim literarnim ostvarenjima. Iz njenog bogatog stvaralačkog opusa vrijedi izdvojiti dvije zbirke pripovjedaka – *Gospodarska palata* (2004) i *Vatra u Aleksandriji* (2006), dva romana – *Izgubljeni pečat* (2008) i *Atelanska igra* (2012), zbirke dramskih tekstova *Iza nevidljivog zida* (1997), kao i knjige za djecu – *Tajna plavog kristala* (1996), *Duh Manitog jezera* (2010), *Tajna jedne Tajne* (2011), *Muzičar s cilindrom i cvetom na reveru* (2013) i *Modra planina* (2015).

Ključne riječi: *proza, roman, pripovijetka, istorija, fantastika, imaginativnost, prošlost*

Sva ostvarenja književnice Dragane Kršenković-Brković namijenjena odrasloj i literarno izgrađenoj čitateljskoj publici, počev od njene zbirke pripovjedaka *Gospodarska palata*, objavljene u izdanju Društva nezavisnih književnika 2004. godine u Podgorici, svojom predmetnom i strukturnom profilacijom imaju izvorište kako u recidivima istorije i istorijskih činjenica, tako i u raznovrsnim oblicima usmenog nasljeđa. Zajedno sa pripovijetkom *Gospodarska palata*, po kojoj cjelokupno ostvarenje nosi naziv, zbirka se sastoji iz pet segmenata pod nazivima – *Momin kamen*, *Paviljon*, *Tri vizije M. S.* i *San u snu*. U ovom djelu, kao i u svim narednim koje predstavlja pripovjedna zbirka *Vatra u Aleksandriji* (2006), te romani *Izgubljeni pečat* (2008) i *Atelanska igra* (2012), autorka vješto gradi vremensko-prostorne odnose, likove, ambijent i atmosferu, pružajući upečatljivost portreta i situacija u koje dovodi svoje junake. U pet navedenih cjelina svoje prve narativne knjige *Gospodarska palata*, spisateljica je utkala dvostruku spiralnu nit – prvu koja prati junake čiji su životi prožeti opsesivnom ljubavlju, i drugu – koja slijedi raznovrsne oblike nasilja, koji se odražavaju kako u životima pojedinaca, tako i društva.

Time ova knjiga prerasta u djelo posvećeno fenomenu nasilja, ali istovremeno i traganju junaka ka pravcima oslobađanja od njegovih neumitnih okova. Trnovit i težak put ka izbavljenju junaci po pravilu pronalaze u različitim izvorštima ljubavi, koja je u mnogo dirljivih varijeteta kroz raznovrsne modelativne načine dodirnuti, a potom i razrađena u ovom neobičnom ostvarenju. U navedenom djelu širokog temporalnog registra i vremenskih dijapazona, priče su locirane u određeni istorijski okvir – radnja prve u nedefinisan prostor i vrijeme daleke prošlosti (*Momin kamen*), druge – u Srednji vijek (*Gospodarska palata*), treće – krajem XIX stoljeća (*Paviljon*), četvrte – u godine Dugog svjetskog rata (*Tri vizije M. S.*), dok je fabulativno-motivski okvir pete i možda najpoetičnije pripovijetke – *San u snu*, lociran u poslijeratno doba.

„A uranjanje u taj surovi i suludi bezdan bez dna nije prestajao“, citiraćemo odlomak iz posljednje pripovijetke iz zbirke *Gospodarska palata* – *San u snu*, kako bi potkrijepili tezu o naglašenoj poetičnosti kako ovog ostvarenja, tako i cjelokupne pripovijedne zbirke *Gospodarska palata*. „Izbezumljen činjenicom da mu pesak dopire do sredine grudi, okretao je glavu ne bi li ugledao nešto što bi mu pomoglo... Sve je bilo uzaludno. Pred njim i oko njega ležalo je nepregledno prostranstvo, blago zatalasanog peskovitog mora koje se gubilo u daljini i, u jednoj teško uočljivoj liniji, stapalo se sa ogromnim, nedostupnim, golubije plavim nebeskim svodom, nalik na klobuk. Zagledan u mirna i gola peščana prostranstva, nije primetio kako se iskosa, sa leve strane, najednom pojavilo blago uzvišenje, baš kao da je nečija ruka upravo umešala svoje prste“ (Kršenković-Brković 2004: 145). Prizori naglašene misterioznosti, imaginativnosti i upečatljive deskripcije koje su u neposrednoj vezi sa psihološkim portretom junaka boje svaku stranu ostvarenja ove spisateljice.

Gospodarska palata obuhvata široku perspektivu karaktera, onih koji stvaraju i koji uništavaju, pojedinaca zaslijepljenih potrebom moći do osoba obilježenih različitim porocima i strastima. Svijet ovog ostvarenja je svijet brutalnosti i istovremeno varljivih nada, dok priče posjeduju mitsko-legendaru podlogu, ističući arhetipsko načelo pripovijedanja. Mitološki narativni modeli u ovoj knjizi, koji ukazuju na njenu metaforičku hronologiju, sublimirani su u motivima cikličnog ponavljanja, ritualnim pogubljenjima i likovima arhetipskog sklopa. U ovakvim modelima junaka posebno se izdvajaju braća-neprijatelji (Veliki i Mali Knez iz ostvarenja *Gospodarska palata*), ritualna žrtva; mladić, djevojka i poglavica (*Momin kamen*), žrtveni jarac (*Paviljon* i *San u snu*), isljednik (*Tri vizije M. S.*) i drugi neobično vajani junaci. Odnos pojedinac-masa takođe je u ovom djelu tretiran na uspio i umjetnički vibrantan način, od ponašanja grupe do manipulacije vođa, od ljudi potčinjenih krutim predrasudama i ideološkim dogmama, do onih koji vjeruju u prisnost i snagu ljubavi.

„Kurioziteta radi vrijedno bi bilo spomenuti pripovijesti Dragane Kršenković-Brković (*Gospodarska palata*, 2004)“, Jakov Sabljčić u knjizi *Hrvatski i crnogorski roman (Međuknjiževna tumačenja)* uspostavlja paralelu između stanja na hrvatskoj i crnogorskoj literarnoj sceni početkom XXI vijeka. „Za nove romanopisce u obijema književnostima karakteristične su stvaralačke matrice koje se razlikuju od onih po kojima su se pripovjedni svjetovi ustrojavali sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća... Novi crnogorski pisci bili su zaokupljeni horizontalnom osi, odnosno pozivanjem na djela iz europske književne tradicije, novije američke i srpske literature, te vertikalnom osi – u smislu oslobađanja od diktata ideologijskoga uma utvrđivanjem pozicije kontestatorstva u odnosu na domaću književnu baštinu, te nametnute političke i ideološke okosnice koje su se obično parodijski izvrtale. Takva literarnostvaralačka klima pogodovala je angažiranju mnogih dotad nikako ili na određene načine neiskusanih tehnika i stilskih modaliteta... Naravno, tradicija ni na jednoj strani nije u potpunosti zanemarena jer je, primjerice, historio-grafska fikcija kao nesumnjivo duboko ukorijenjen žanr i dalje zastupljena ipak nezanemarivim romanesknim ostvarenjima na obijema literarnim scenama“ (Sabljčić 2010: 49–50).

Bilo da je riječ o drevnim vremenima ili bližoj prošlosti, pojedincima odanim voljenom biću ili nekom višem cilju, ovo djelo kroz svoj fabulativno-motivski i kompoziciono-idejni sloj emanira impozantnu raznolikost vidova kroz koje se nasilje demonstrira, poprimajući oblik svakodnevnog načina komunikacije, kako u okvirima domaće istorije, tako i našeg svakodnevnog okruženja. I pored toga što je naizgled krhko, nalik snoviđenju, pripovijedanje je jedini produktivni model, kojim se čovjek može suprotstaviti nestajanju i zaboravu. Za Draganu Kršenković-Brković literatura predstavlja jedino polje na kojem na najdublji način može ispoljiti vlastito neslaganje sa procesima koji nam rastaču i razaraju život. Pisanje ovog ostvarenja predstavljalo je ujedno vrstu spisateljičinog odgovora na surove posljedice jugoslovenskog građanskog rata te opštu ravnodušnost i indiferentnost koje su spomenuti događaji izazivali u dušama pojedinaca. Osnovni konflikt i ujedno kulminaciona tačka djela upravo počiva na spomenutoj dihotomiji sila razaranja, sa ishodištem u kolektivno-nesvjesnom i potrebe stvaranja i održavanja života, čije je izvorište u nosiocima pozitivne energije.

„*Gospodarska palata*“, pisao je Bogić Rakočević o ovom ostvarenju u tekstu „Snoliki spojevi“ (*Crnogorski književni list*), potencirajući naglašenu modernost pripovijedanja i emotivnost naracije, „sadrži pet različito kontekstualizovanih pripovjedaka koje u značenjskoj ravni povezuje atmosfera doba za koje se vezuje uzbudljivost susreta raznovrsnih svjetova i napetost svojstvena usmenim vjerovanjima i predanjima. Na temelju tih opštih motiva,

u opštem proznom ritmu što obuhvata vječne teme ljudskog postojanja i bitisanja, autorka gradi sopstvene snolike spojeve i misli koje u svom antropološkom ključu teže ka odgonetanju vječnih pitanja čovjekovog (ne)snalaženja u svijetu, ili ljudske egzistencije uopšte, a posebnu pažnju posvećuje osjećajno-karakternim, nepromjenljivim psihološkim kategorijama. Autorka na površinu izvlači tzv. ekstremna stanja ljudske svijesti tako da knjigom defiluju patnja i mržnja, sunovrat i brutalnost. Ona, zapravo, dobar dio pripovijedanja gradi oko centralnog motiva – ljudske patnje kao konstante života i književnosti koja se, sama po sebi, iznova otjelovljuje u svakom novom životopisu, hvatajući u zamku i one koji su bili ubijedjeni da će je zaobići. Zato njena priča ne podrazumijeva srećan kraj i to je nivo razlaza sa sviknutom bajkovitom podlogom“ (Rakočević 2005: 20).

Iza zatamnenih i običnom oku nevidljivih djelovanja sila društvenih instanci počiva unutrašnji sukob spisateljičinog prvog djela, na koje se na prirodan i logičan način nakon nepune četiri godine od njegovog publikovanja, nadovezuje zbirka pripovjedaka *Vatra u Aleksandriji* (Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 2006). U okvirima predmetno-fabulativne i motivske ravni drugog po redu ostvarenja Dragane Kršenković-Brković počinjavu tri intrigantne misterije, uzbuđljive potrage smještene u različitim temporalnim okvirima. Na svom idejno-misaonom fonu, ovo djelo simbolizuje vječitu čovjekovu potrebu da stvori nešto trajno, što bi ga natkrililo i pomoglo mu da dodirne druge vrijednosti, sakrivene iza površine stvari i pojava. Kroz osnovno predmetno čvorište zbirke posvećeno moći, smislu i snazi znaka, Dragana Kršenković-Brković u još jednom stvaralačkom varijetetu tretira postojanje zaboravljenog pisma, drevnih runa i starih notnih znaka. Ovakvim kreativnim postupkom, djelo *Vatra u Aleksandriji* prerasta u knjigu posvećenu svim simbolima koje je čovjek stvorio, u svojoj potebi da pronikne u tajne koje život sa sobom nosi, da bi ih prenio narednim generacijama.

Zbirka pripovjedaka *Vatra u Aleksandriji* sastoji se iz devet narativnih cjelina, pod nazivima – „Potraga“, „Vatra u Aleksandriji“, „Odeljenje mrtvih pisama“, „Tvoje reči izlaze u svet“, „Hronika jedne dobro čuvane tajne“, „Stojimo između svetova“, „Iza zvuka našeg sopstvenog glasa“, „Stara mesta su probuđena“, „Šta sve svet krije“ i „Izgubljeni pečat“. Motivi posljednje pripovijetke iz datog niza ući će u predmetni okvir narednog ostvarenja ove književnice, roman pod istoimenim nazivom – *Izgubljeni pečat*. Ovo djelo otvara pitanja koja su prevashodno vezana za relaciju između čovjeka i vremena, kao i za njegov odnos prema moći i nasilju, kao njenom najintenzivnijem vidu manifestovanja. U datom kontekstu, ispoljeno je primarno i neizbježno ljudsko egzistencijalno stanje, u sklopu kojeg je konačni nestanak jedina izvjesnost koja sva živa bića čeka. *Vatra u Aleksandriji* se, kao i ostala spisateljičina na-

rativna ostvarenja, odlikuje stilskom pitkošću, motivima misterije i potrage te dubinom i kompleksnošću poruke. U cilju potkrepljenja iznijetih zapažanja i uopštavanja koja se odnose na cjelokupni stvaralački opus Dragane Kršenković-Brković, izdvojicemo jedan pasus iz pripovijetke po kojoj je cjelokupno ostvarenje dobilo ime:

„Iscrpljen neprekidnim kretanjem po peskovitoj plaži koja se prostirala iza gradskih zidina, desetak milja prema severo-istoku, vraćao se u svoju sobu. Razmišljao je samo o krevetu i kratkom počinku koji može sebi da priušti do buđenja ostalih žitelja Biblioteke. Prizor na koji je naleteo, ostavio ga je bez daha. Sve stvari u sobi su bile razbacane, posteljina i jastuče na kome je sedeo dok je pisao pocepani, a tajno skrovište provaljeno. – Rukopisi! – bila je prva misao koja mu je proletela kroz glavu i on je potrčao ka tom delu sobe. Klekao je kraj otvora i, sleđen, ugledao ono čega se plašio. Celokupno delo njegovog učitelja, plemenitog Leona iz Sarda, nestalo je bez traga. Neveliki prostor u podu zjapio je zastrašujućom prazninom” (Kršenković-Brković 2006: 103).

Samostalne priče i motivski vezana poglavlja u ovoj i ostalim knjigama prate osnovnu čovjekovu poziciju, istražujući sa jedne strane – odnos čovjeka prema prolaznosti, a sa druge – oblike otpora koje on pruža prilikom opiranja tom procesu. Različit je i otpor koji junaci priča manifestuju, a kreće se od nastojanja pojedinca da kreira neku novu, oplemenjenu vrijednost, kakav čine muzički komad ili novi alfabet, do stanovite tendencije da spomenutu vrijednost sačuva od tragova nestajanja. Kada, primjera radi, junak za naredne generacije čuva religijski spis, koji podučava kako da dostignemo vječnost i izbjegnemo umiranje, on svakako prenosi novoostvarenu vrijednost, utiskujući i vlastiti duh u buduća vremena.

Četvrtu po redu knjigu Dragane Kršenković-Brković (nakon zbirke dramskih tekstova namijenjenih djeci *Iza nevidljivog zida* (1997) i *Tajna plavog kristala* (1996) i pripovjedne zbirke namijenjene odraslima, *Gospodarska palata* – 2004), sačinjavaju tri obimnije narativne cjeline pod nazivima – *Potruga*, *Vatra u Aleksandriji* i *Izgubljeni pečat*. Likovi u ovom djelu, što prerasta u tvoračko pravilo ove spisateljice, postavljeni su u različite tačke prostora i vremena te prožeti osjećanjima nesigurnosti i promjenljivosti, suočeni sa potpunim gubljenjem životnog oslonca. U konstantnim sudarima i preplitanjima kako sudbine, tako i neobičnih situacija u koje junaci zapadaju, autorka ponavlja modernistički umjetnički postulat o pomanjkanju egzistencijalnog uporišta pojedinca u okvirima savremenog svijeta. Pitanje realizovanja umjetničkog kroz vječito čovjekovo traganje, nemirenje sa objektivnim okolnostima i težnju ka odgonetanjem nespoznatih i neispitanih segmenata prošlog i sadašnjeg, prerastaju u nadređene motive ovog ostvarenja. Pritom je ulaženje junaka u fenomen umjetničkog shvaćen kao poigravanje sa jedno-

ličnošću i ustaljenim značenjima postojećeg svijeta te uklapanje u neku novu obećavajuću i fantazmagoričnu realnost.

Vatra u Aleksandriji, putem avanturistički i pustolovno profilisane fabulativno-predmetne osnove djela, čitatelju predstavlja neobični svijet snova, čežnji, prikrivenih stanja svijesti, straha od samoće, zaborava i smrti. *Potraga* je priča o mladoj muzičkoj teoretičarki Anji iz primorskog grada, koja prati trag legendi, nastojeći da otkrije izgubljeni muzički zapis *Santa Psaltica*. Stvarnosno i imaginarno se prepliću i sukobljavaju na stranicama ovog ostvarenja, da bi se na njegovoj epiloškoj granici davno nestali muzički komad ponovo pojavio, ali u drugačijem kontekstu i na različit način. Glavna junakinja sublimira nekadašnje i sadašnje okolnosti, kako bi privela kraju djelo posvećeno razvoju muzičkog žanra. Ovakvim fabulativnim slijedom, ovo djelo predstavlja vrstu prologa, koji će na kraju dovesti do požara i nestanka najstarije biblioteke na svijetu.

Sement *Izgubljeni pečat* predstavlja kratki roman od stotinu i tridesetak stranica, čija će predmetna okosnica ući u strukturu narednog djela Dragane Kršenković-Brković pod istoimenim nazivom. Glavni junak ovog djela – David radi u Odjeljenju mrtvih pisama, smještenom u Jerusalmu, čiji je posao da štampa mejlove koje ljudi upućuju na njihov servis. Umjesto ličnog prisustva, servis omogućuje da poruka bude stavljena na Zid plača i isporučena onome kome je upućena. Odnoseći u muzej vrećice od crvene čoje, u kojima se nalaze pločice sa zapisima na nepoznatom jeziku, on upoznaje lingvistkinju Dašu, koja je na sveto mjesto došla radi učenja aramejskog jezika. Pločice otkrivaju priču o prijateljstvu dva Anžujska grofa i njihovoj potrazi za Asgardskim pečatima. Mini-roman, koji posjeduje prstenastu kompozicionu strukturu, završava se na neobičan način, ispričan pitkim i tečnim jezikom, specifičnim autorskim stilom, po kojem je Kršenković-Brković prepoznatljiva i u narednim romanesknim ostvarenjima:

„Ali ono što je izvesno jeste činjenica dobro je imati šansu za nov početak (...) Jutro je uveliko odmaklo kada je Daša odlučila da siđe sa vrha kraške vrleti i vrati se nazad. Dok je – vidno primirena i sa ozarenim izrazom na licu – hitala kroz bleštavu, rasutu jutarnju svetlost u susret sunčevoj kugli, uzdiгнутоj visoko gore, iznad ravne ceste i nepreglednog peščanog prostranstva, u njoj su i dalje odjekivale reči iz *Asgardskih pečata*. Ona je sada znala šta treba da radi i kojim putem treba da ide“ (Kršenković-Brković 2006 : 252).

Narativni postupak *priče u priči* u ovom ostvarenju, kao i u romanu *Izgubljeni pečat* (Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 2008) vođen je na strukturno uspio način, sugerišući nesigurnost iza koje se skriva ljepota, pa u dopunjenoj i predmetno-motivski potpunijoj literarnoj verziji takođe sublimira motive otpora i pobune prema zaboravu i ništavilu, iščezava-

nju i smrti. Kao i u ostalim ostvarenjima – i u ovom djelu autorka se poigrava sa žanrovima, kroz strukturu istorijskog romana gradeći nekoliko prošlih i sadašnjih narativnih slojeva. Ovo djelo predstavlja modernim i provokativnim stilom ispričavanu priču, na čijim stranicama se prožimaju i prepliću oniričko i arhetipsko. Narativnim krugovima osmišljenim iz tri ciklično raspoređene storije, autorka je po sudu Vujuce Ognjenovića „napravila veliki iskorak iz lokalnog, unijevši u crnogorsku književnost duh svjetskog trenda, pokazujući da su piscu materijal za istraživanje i teme ma gdje se oni nalazili i u bilo kom periodu živjeli (...) Za roman *Izgubljeni pečat* može se reći da je njegov glavni junak rukopis napisan na zagonetnim runama, rukopis Sjeverne Evrope čiji je nastanak, a još više značenje obavijeno velom tajne. Ljudi koji se u raznim vremenima srijeću oko ovog rukopisa u romanu *Izgubljeni pečat* su samo posrednici, prenosioci šapata, ljudi sa misijom, a rukopis na runama je taj koji opstaje u vremenu (Ognjenović 2008:).

U središte svoje naracije postavljajući lingvistkinju Dašu Pavlović, roman *Izgubljeni pečat* istovremeno pruža i niz inovantnih mogućnosti na osnovu kojih se crnogorska istorija i stvarnost iznova mogu sagledati i procijeniti. Djelo se sastoji iz osam, motivski i problemski povezanih cjelina, koje se mogu zasebno iščitavati i tretirati, ali koje čini jedinstvenim postojanje glavne junakinje i njene opsesivne preokupacije. U pitanju je traganje za izgubljenim pečatom, koji nosi zapis o čudesnoj zaboravljenoj zemlji, što predstavlja globalnu metaforu o vječitoj ljudskoj potrazi za izgubljenom srećom, ali i za vrijednostima koje su neprolazne i univerzalne. Djelovi ovog ostvarenja nose nazive – „Odeljenje mrtvih pisama“, „Tvoje reči izlaze u svet“, „Hronika jedne dobro čuvane tajne“, „Stojimo između svetova“, „Iza zvuka našeg sopstvenog glasa“, „Stara mesta su probuđena“, „Šta svet krije“ i poglavlje po kojem je roman nazvan – „Izgubljeni pečat“. Likovi u ovom djelu postavljeni su u različite tačke prostora i vremena, suočavajući se sa gubljenjem oslonca i logike stvarnog svijeta.

Ova motivska linija može se pratiti još od njegove prološke granice, u sklopu koje autorkino pripovijedanje teče mirnim i pitkim, prepoznatljivim narativnim stilom: „Poslednje kapi kiše su upravo prestajale da dobuju kada je David podigao pogled sa svog stola i rasutih kamenih pločica i kroz otvoreni prozor se zagledao u nadiruću jutarnju svetlost. Meka, blistava koprena već je uspela da prekrije i zatomi visoku, nekoliko stoleća staru, zgradu sa leve strane, njene uske prozore uokvirene kamenim reljefima i nešto viši toranj sa isturenim, polukružnim prostorom na njegovom dnu, potom tunel sa uskim prolazom koji je, kroz vijugave uličice Starog Grada popločane glatkim, oblim kamenjem, izlazio na Herodotovu palatu, kao i tek procvetale grane prastare masline koja je, stešnjena okolnim zidovima, odolevala vremenu i novim navikama ljudi“ (Kršenković-Brković 2008 : 7).

Runsko pismo se po istorijskim podacima održalo na sjeveru Evrope, sve dok ga nije potisnuo latinski alfabet, koji su širili hrišćanski misionari. Poruka ovog djela izražava potragu za istinom, prizivajući skriveno znanje ljudskog roda prisutno vjekovima koji samo odabrani mogu odgonetnuti. Rune označavaju tajno pismo, skriveni način sporazumijevanja, odnoseći se na ono potisnuto i podsvjesno u ljudskom biću. Tako potraga za izgubljenim starim tekstom prerasta u otkrivanje mjesta i uloge ljepote u društvu kojem dominira potreba za vlašću, istovremeno označavajući potragu za univerzalnim vrijednostima u čovjeku. I u ovom romanu Kršenković-Brković se eksponira kao vanredan stilista, koji suvereno raspolaže moćnim repertoarom jezičkih izražajnih sredstava, kao i tečnom, gramatički pravilnom i intelektualno profilisanom rečenicom. Pružajući pažljivo izgrađene opise portreta i pejzaža, ona recipijenta vraća u vremena krstaških ratova i drevnih običaja proricanja sudbine. Svijet u ovom djelu predstavljen je kao jedan veliki privid i varka, koji se iz oblika u oblik pretlače, dobijajući posve nov smisao i značenje.

„*Izgubljeni pečat* Dragane Kršenković Brković je kratki roman koji potvrđuje njen, u knjigama već iskazan poetski stav – vjeru u moć mitskog proseada, koji se najbolje ovaploćuje u knjigama i legendama“, napisao je Zuvdija Hodžić u recenziji ovom ostvarenju. „Ovaj roman je zanimljivo koncipiran – to je trostruki krug koji čine tri priče međusobno povezane legendom o postojanju Asgardskih pečata i mjesta na ‘kome su sve naše nade i snovi mogući’. Trostruki tok u *Izgubljenom pečatu* je vođen odlično. On sugerise da su u našem svijetu, bez obzira na epohu, društveni poredak ili geografsku tačku, dominantni nasilje, želja za moći, ali i čovjekova vječna, uzvišena potreba da stvara nešto trajno i lijepo“ (Hodžić 2008: 147).

U vremenu sveopšteg haosa i nestabilnosti, ideja reda i poretka na kojem je civilizacija bazirana, ispostavlja se kao nadređena u ovom ostvarenju. Fragment hronike pisane runskim pismom stiže u jednu od pukotina jerusalimskog Zida plača, a naglašena estetičnost u traženju savršene uzvišenosti ljepote življenja boji i epilog ovog ostvarenja prefinjene misaonosti i strukturne harmoničnosti: „Duboko dišući i boreći se za vazduh – posledica brzog uspinjanja i oštrog nagiba padine – Daša se zagledala u brojne planinske vrhove koji su se protezali sve tamo do ivice horizontale, te razlomljene linije spajanja ogromne vazdušne pučine i nejasnih, a propetih obrisa masiva, pa dalje, u blistavu zlatnu boju Sunčevog kruga, i dalje, u plamteće crvenilo koje se razlivalo oko Sunca, tamnu modrinu svoda koje se povlačilo pred navalom svetlosti, naglo se gaseci, pa u široki prostor pred njom koji je počeo da se prevlači jutarnjom rumeni... Daša se osmehnula. Čitav prizor je, mislila je, bio nesvakidašnji dar koji joj je štedro ponuđen i ona nije mogla a da ne pomisli na to sa zahvalnošću“ (Kršenković-Brković 2008: 159–160).

Iz perspektive sveznajućeg pripovjedača spisateljica sugerije da ono što nam djeluje kao stabilno, u kolopletu neobičnih i nepredvidljivih životnih realija ispostavlja se često kao fluid i varka, dok ono čemu možda ne pristupamo sa većom mjerom ozbiljnosti, prerasta u životnu realiju, koja se na kraju ispostavlja kao neminovnost i naša sudbina. U ovom djelu srećemo polivalentno i višedimenzionalno sagledavanje svijeta koji nas okružuje, pa u odnosu na poznatu tezu da je knjiga čestica biblioteke, u drugom dijelu romana će čuvena aleksandrijska biblioteka buknuti i nestati u vlastitom plamenu.

Posljednje autorkino ostvarenje – roman *Atelanska igra* (*Petnaest knjiga o smrti, pisanju po vodi i velikim podvizima*), u ediciji biblioteke *Savremena proza*, publikovao je Otvoreni kulturni forum sa Cetinja, 2012. godine. Sam naziv romana potiče od termina *atelanska igra* (na latinskom *fabula Atellana*), nazvana i *osačka igra*. Atelana je bila je narodna italska farsa, lakrdija, koja je sadržavala vulgarnosti i opscene dvosmislenosti, izvođene u obliku kratkih scena. Nastala je u tzv. pretknjiževnom periodu rimske književnosti, a održala se s prekidima sve do kraja I vijeka nove ere. Naziv je dobila po gradu Ateli u Kampaniji, međutim, osim što je najvjerovatnije bila osačkog porijekla, pouzdana veza između nje i ovoga grada ne može se utvrditi. Atelana nam je poznata samo na osnovu podataka antičkih pisaca, na osnovu kojih se može zaključiti da se radilo o scenskim šalama, sličnim po grubosti nadmetanju dvojice lakrdijaša koje Horacije opisuje u svojoj *Satiri*, s tom važnom razlikom što se u atelani javljaju stalni tipovi, odnosno maske koje su glumci nosili. To su: *Maccus* – lakrdijaš, koji se na latinskom zove i *Stupidus* (budala), *Pappus* – škrti starac, *Bucco* – brbljivac i hvalisavac, *Dossenus* – lukavi starac itd.

Osnovu atelane činili su ovi konstantni likovi, ali oni nijesu svi morali da se pojave u istoj predstavi. Radnju je činio jednostavan zaplet, koji su kasniji pisci obilježavali terminom *tricae* (sitnice, besmislice), etimološki srodnim s terminom „intriga“. Stara atelana predstavljala je vrstu narodne farse, koja je bila puna grube komike, opscenih izraza i psovki, prikaza tuča i pijanstva, dok naslovi pojedinih atelana iz kasnijeg perioda sugeriju mitološke motive. *Atelanska igra*, u kojoj su igrali amateri, stekla je veliku popularnost u Rimu tokom III vijeka stare ere. Kasnije je bila oživljena, ali je poprimila više književni oblik, zadržavajući stalne likove, istovremeno se zasnivajući na pisanom zapletu. Pozne atelane, u kojima su glumili profesionalni glumci, izvođene na sceni nakon prikazivanja tragedija, često su predstavljale parodiju tema koje su se obično obrađivale u navedenoj književnoj vrsti. Prikazivale su se sve do kraja I vijeka nove ere, a od njih su ostali sačuvani oskudni fragmenti.

„Autorka proznih tekstova Dragana Kršenković-Brković“, o magiji naracije u romanu *Atelanska igra* pisao je Vladimir Vojinović, „u našim je ranijim analizama i studijama prepoznata po literarnim bravurama koje se na

određen način odnose prema našem duhovnom naslijeđu. Dobar dio njenih proza, poput onih iz knjige *Gospodarska palata*, je takav da se u njima ukupna narativna strategija usmjerila ka procesu građenja fantastičnoga dijegetičkog svijeta, i da je u njima očita težnja da se nadgradi paradigmatički osnov bajke i konstruiše sasvim nova fantastična priča. Tim i sličnim narativnim strategijama Kršenković-Brković se koristi i u najnovijem djelu – romanu *Atelanska igra*, jer nad jednom, u svijetu književnosti vrlo uticajnom paradigmatom, nad spisom *Poslanica Pizonima*, Kršenković-Brković je izatkala vrlo ubjedljivo prozno štivo o posljednjim danima autora toga spisa, pjesnika Horacija, i o okolnostima povodom nastanka spisa (Vojinović 2014:147).

I pored toga što *Atelanska igra* Dragane Kršenković-Brković u svom naslovu sublimira literarno nasljeđe iz rimskih vremena, njen fabulativno-motivski i idejni kontekst je neuporedivo širi, s obzirom na to da emanira univerzalnu tematsku konstantu, kakvu čini odnos između umetnika i vlasti. U ovom romanu autorka osvjetljava složene odnose između stvaralaca i onih koji vladaju, naročito odnos onih umjetnika koji svoj uspjeh duguju bliskosti s tronom. Tokom mjeseca maja XII godine prije nove ere, Horacije, najveći pjesnik svog doba, pomaže imperatoru Avgustu da otkrije uzroke prerane smrti imperatorovog prvog saradnika generala Marka Agripe. Taj nesvakidašnji vladarev zahtjev odvodi Horacija do raznih mjesta, od milionske metropole do Ostije, najveće luke u zemlji, do varošice Dvori na Brdu, gdje on sreće ljude koji su poznavali generala. Sjećanja Horacijevih sagovornika oživljavaju pred pjesnikom vrijeme kada je general, ponesen idejom o zidanju hrama sa do tada neviđenom kupolom, došao u sukob sa bogatim porodicama, kao i ličnu dramu talentovanog neimara, koji je otkrio tajnu zidanja kupole. Ova sjećanja, nesigurna i varljiva, iznose pred Horacija potpuno različite predstave ne samo o preminulom armijskom generalu, nego i o svim akterima jedne drame koja traje više decenija. Iako prati radnju koja je locirana na razmeđu stare i nove ere, *Atelanska igra* nije isključivo istorijski roman.

„Preletevši preko širokog, vekovima starog Milvijevog mosta“, autorka nas na zanimljiv način uvodi u radnju romana, „kočija sa dva upregnuta krepka konja ostavila je za sobom reku Tibar i Milionsko sedište pa je, zaobišavši kamenjar prošaran tamnoljubičastim i plavim cvetovima kadulje i kraškog vreska, skrenula na desno, grabeći ka severu. Točkovi su oštro kloparali, na momente odskačući od neravnih kamenih ploča Flaminijeve ceste, i to je smetalo Horaciju. Namršten, čuteći je posmatrao predeo kroz koji je prolazio, trpeljivo podnoseći tegobe puta. Bio je zadovoljan što je u posljednjem trenutku odlučio da krene ovim, umesto svojim lakim kočijama. Karpentum je, mislio je, mnogo udobniji za toliki put koji je bio pred njim. Nije morao da stoji, a od rane majske sunčeve vreline štitio ga je pokrivač od crvene tkanine oivičen

resama boje starog zlata...“ (Kršenković-Brković 2012)

Ovo neobično djelo, sa obrisima poetizovanog historijskog romana, čiji glavni junaci – Horacije, Agripin jesu historijske ličnosti, u književnoj kritici steklo je atribut političkog trilera. Osoben narativni tok, koji u jednom dijelu romana teče kroz prisjećanje sagovornika glavnog junaka, kao i obilje priča i legendi, prožet je aurom magičnog i fantastičnog. Istovremeno, *roman Atelanska igra* kreativno je osmišljen sa takvom iluzijom vjerodostojnosti koja podrazumijeva pouzdano poznavanje epohe iz vremena Starog Rima u koju je radnja smještena. Da bi ovakva vrsta izmišljene priče mogla biti prihvaćena kao ubjedljiva, bilo je neophodno čitaoca upoznati sa velikom brojem detalja vezanih za svakodnevni život ljudi navedenog perioda. Tako se kroz recepciju ovog ostvarenja, vrijednog kako u modelativnom i poetološkom, tako i historijskom pogledu, možemo upoznati u kakvim kućama je narod Starog Rima živio, kako su se ljudi oblačili i hranili, kako su izgledali hramovi, na čemu su sve pisali, kako su bilježili važne događaje, kako su se liječili, kakva imena su davali legijama, kako je izgledao život vojnika u kampovima i koji su putevi vodili iz prijestonice. Kao jedna od poetoloških premisa ovog ostvarenja mogu se shvatiti stihovi eksponirani na njegovoj prološkoj granici: „Rečeno je – priča bira onog ko će je ispričati. / Ja dodajem, priča bira i onog ko će je pročitati. / Ti, čitaće, koji nameravaš da čitaš ovaj spis, / imaj na umu da si odabran“ (Kršenković-Brković 2012).

Predmetni sloj djela može se sagledati i na osnovu naziva petnaest knjiga, iz kojih je roman sačinjen, od prve, realizovane „u noći majskih ida, u kojoj Horacije sedi na balkonu i razmišlja o svom odlasku na otvaranje novog pozorišta u Ostiji nekoliko sati ranije“, preko središnje sedme, u kojoj „iz Vječnog grada putuje u Dvore na Brdu i smešta se u gostionicu *Zlatni rog*“, do završne petnaeste „u kojoj Horacije, očekujući da dođu po njega, odlučuje da sačuva uspomenu na Mateja sa Kosa“. Poznato je da je Horacije u mladosti ratovao protiv Avgusta i da je zbog toga bio prognan na udaljeno ostrvo, a da ga je mnogo godina kasnije upravo Avgust odabrao da napiše stihove za veliki državni praznik, koji je organizovan jednom u stotinu godina. Pjevajući o veličini ovog vladara, Horacije je postao dio zvanične umjetnosti i politike, pa je autorka na stvaralački inovantan način jednog darovitog umjetnika dovela u situaciju da sagleda pravu prirodu svog odnosa prema tronu i postane svjestan cijene koju mora platiti za privilegije koje su mu pružene.

Glavni likovi romana su povučeni Neimar koji uprkos nezainteresovanosti za moćnike uspijeva da izgradi zdanja vanredne ljepote i sklada, Grk Matej i njegovi prijatelji koji pozorište doživljavaju kao posebno umijeće, oštroumna Alba, koja posjeduje lucidnu moć predviđanja, tihi Horacijev sluga Flavije Stariji, čije sjećanje dovodi do svjetlosti izgubljene i u vremenu potonule priče. Svi oni pokazuju da umjetnost ne može da se odvoji od politike te

da je riječ o kompleksnom i međusobno zavisnom odnosu. Horacije se na kraju svog puta na bolan način suočava sa svojom predstavom o samom sebi jer je na umjetniku da odabere kojim će putem ići i kako će se boriti za vlastito djelo.

U predmetno-fabulativnom sloju ovog ostvarenja stvaralački se kombinuju fiktivni junaci sa slavnim predstavnicima vlasti i umjetnosti jednog doba. Iako se radnja romana odigrava tokom petnaest dana, vremenski raspon koji on obuhvata proteže se na nepunih stotinu i pedeset godina. Na takav način od fragmenata sjećanja junaka, isječaka iz snova, kao i od proživljenih, u svijesti duboko utisnutih stanja, Dragana Kršenković-Brković modeluje novu, umjetnički oneobičenu stvarnost. „Horacije nije voleo da razmišlja o umiranju“, na pažljiv i motivski inovantan način autorka nas uvodi u karakterizaciju glavnog junaka ovog ostvarenja. „Iako je smrt toliko puta bila prisutna u njegovim pjesmama – on je pevao o tome kako je život kratak; da godine prolaze a vreme neosetno otiče; da bleđa Smrt pohodi krčme siromaha, ali i tvrđave kraljeva; da pristigla zima, dar Jupitera ljudima, može biti i poslednja; da u svom kratkom životu ne treba gajiti nadu o nekim dalekim budućim letima; da nikakva pobožnost ne može odgoditi skorbu starost, bore na licu, niti neizbežni odlazak u Carstvo senki – kad god bi pred njim iskršlo ovo pitanje, on bi hitro počinjao da misli na nešto drugo. Živo je odbacivao i slikovite predstave o podzemnom svetu koje su svi delili“ (Kršenković-Brković 2012).

Poruka romana *Atelanska igra* je univerzalna jer se može odnositi na odnos između umjetnika i vlasti u svakom, pa i današnjem dobu, otkrivajući imaginarne svjetove snova, skrivenih čežnji, usamljenosti i strahova. Kao jedna od potencijalnih poruka romana može se shvatiti misao da treba djelati u skladu sa sopstvenom prirodom i individualnim moralnim i ljudskim imperativima, a da umjetnika može ispuniti spokojem i prožeti mirom jedino ono što je od koristi svim ljudima. U navedenom kontekstu može se razumjeti i moto romana *Atelanska igra*, koji glasi: „Toliko toga pre i posle, nestalo je u patnji, tuzi i radosti...“

Ovo ostvarenje se ne bavi rekonstrukcijom događaja koji se odigrao po predanju ili po istorijskim dokumentima. Sama radnja *Atelanske igre*, svi njeni likovi (sem pjesnika Horacija, vladara Avgusta i generala Agripe) i mnoga mjesta (kao, na primer, gradić Dvori na Brdu) su fikcija. U ovom romanu su realno vrijeme i prostor isprepleteni s nitima sjećanja, pa njegov predmetno-motivski i idejno-kontemplativni nukleus sublimira svijet snova, skrivenih čežnji, usamljenosti, straha od samoće i zaborava.

Dragana Kršenković-Brković je vješto odabranim univerzalnim temama i krajnje modernom kompozicijom, učinila da njena ostvarenja – *Gospodarska palata* (2004), *Vatra u Aleksandriji* (2006), *Izgubljeni pečat* (2008) i *Atelanska igra* (2012) – budu usmjerena ka intelektualno profilisanoj i obra-

zovno izgrađenoj publici, ali i da čitaocima koji imaju nedovoljno znanja iz oblasti literature, istorije ili teorije umjetnosti, svoje djelo putem fabulativne zanimljivosti, motivske inovatnosti i nezaboravnih deskriptivnih prizora – učini književno prijemčivim, zanimljivim i provokativnim.

Literatura

Primarna:

- Kršenković-Brković, Dragana: *Gospodarska palata*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 2004.
- Kršenković-Brković, Dragana: *Vatra u Aleksandriji*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 2006.
- Kršenković-Brković, Dragana: *Izgubljeni pečat*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 2008.
- Kršenković-Brković, Dragana: *Atelanska igra*, Otvoreni kulturni forum, Cetinje, 2012.

Sekundarna:

- Hodžić, Zuvdija: *Potraga za univerzalnim u čovjeku – „Izgubljeni pečat Dragane Kršenković-Brković“*, recenzija romana *Izgubljeni pečat* za Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, 7. oktobar 2007.
- Jovanović, Borislav: „Pisac bira ko će je pročitati“, u: *Pobjeda* (dodatak *Kultura*, str. 6), Podgorica, 29. jun 2013.
- Kalezić-Đuričković, Sofija: „‘Atelanska igra’ Dragane Kršenković-Brković“, u: *Ars - časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*, godina XVI, br. 4, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Cetinje, 2014.
- Ognjenović, Vujica: „Trag runskog zapisa – Savremena proza: ‘Izgubljeni pečat’ roman Dragane Kršenković-Brković“, *Vijesti*, Podgorica, 28. novembar 2008.
- Pavićević, Jelena: „‘Vatra u Aleksandriji’“, knjiga Dragane Kršenković-Brković“, *MOJ UGAO*, Portal B 92, Beograd, 15. decembar 2005.
- Racković, Nikola: *Leksikon crnogorske kulture*, Društvo za očuvanje crnogorske duhovne baštine, Podgorica, 2009.
- Rakočević, Bogić: „Snoliki spojevi (Dragana Kršenković-Brković: ‘Gospodarska palata’“, CDNK, Podgorica, 2004), *Crnogorski književni list – časopis za književnost, kulturu, umjetnost, nauku i politiku*, god. IV, br. 103, DUKS, Podgorica, 15. mart 2005.

- Sabljjić, Jakov: *Hrvatski i crnogorski roman (Međuknjiževna tumačenja)*, ICJK, Podgorica, 2010.
- Simunović, Vlatko: „Krug života i smrti“, *Pobjeda*, 19. februara, 2005.
- Simunović, Vlatko: „Smrt je lakrdija u kojoj se sve dešava s razlogom (Dragana Kršenković-Brković: ‘Atelanska igra’, OKF, Cetinje, 2012.)“, *Dnevne novine*, 28. jun 2013.
- Simunović, Vlatko: „Umjetnost ne može da se odvoji od politike (Intervju: Dragana Kršenković-Brković o romanu ‘Atelanska igra’“, *Pobjeda*, 4. maj 2013.)
- Vojinović, Vladimir: „Nove knjige crnogorskih prozaika (Magija ‘Atelanske igre’“)“, u: *Ars – časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*, godina XVI, br. 4, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Cetinje, 2014.

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ

ON THE TRACES ON ANCIENT RECORDS (PROSE OF DRAGANA KRŠENKOVIĆ BRKOVIĆ)

The name of Dragana Kršenković-Brković and her valuable literary work have been known for many years in Montenegrin and former Yugoslavian literary public. From her rich creative oeuvre, the author of the present paper points to two collections of short stories – *Gospodarska palata* (2004) and *Vatra u Aleksandriji* (2006), two novels – *Izgubljeni pečat* (2008) and *Atelanska igra* (2012), a collection of drama texts *Iza nevidljivog zida* (1997), as well as books for children – *Tajna plavog kristala* (1996), *Duh Manitog jezera* (2010), *Tajna jedne Tajne* (2011), *Muzičar s cilindrom i cvetom na reveru* (2013) and *Modra planina* (2015). Four of her fairy tales have been included in elementary school readers in Montenegro and Macedonia. She received the award for the best drama text for children in SFRY in 1990, for fairy tale *Čudesna zvezda*. Her novel *Izgubljeni pečat* was nominated for the literary award “Meša Selimović” for 2009, while her novel *Atelanska igra* was nominated for the same award in 2012. Two of her short stories, *Momin kamen* and *Vatra u Aleksandriji* are included in the syllabus of the Department for Slavic Languages and Literature of the University of California at Berkeley. Her book of fairy tales *Duh Manitog jezera* was selected by *Internationale Jugend Bibliothek* from Munich for *White Ravens 2011*, the annual selection of the most important children’s books in the world that are distinguished by their innovative artistic style.

Key words: *prose, novel, short story, history, fiction, imagination, past*